

political identity creating are learned. The relationships which are formed between social and political identities are characterized. The types of political identity that can determine political process are also learned.

Keyword: identity, political identity, identification, electoral behavior, determinants.

Слющинський Б.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК РЕГУЛЯТОР МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджується міжкультурна комунікація як така, що регулює широкі спектри людської ментальності та поведінки і впливає на характер сприйняття, оцінки і міжособистісних стосунків, тобто формує людину та людські стосунки. Автор доводить, що міжкультурна комунікація відбувається не лише між представниками різних етносів та національностей, але й між різними людьми і соціальними групами, адже людина є носієм культури.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, культура, етнос, національність, субкультура, акультурація, декультурація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Комунікація – явище складне. Тому його досліджують представники різних наук. Це викликано тим, що комунікація є необхідною і загальною умовою життєдіяльності людини і однією із фундаментальних основ існування суспільства. Якщо суспільство – це не тільки сукупність індивідів, але і ті зв'язки та взаємовідносини, у яких знаходяться ці індивіди відносно один до одного, то стає очевидним, що без комунікації воно існувати не може.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор.

Проблеми комунікації та інформації досить інтенсивно почали вивчатися у другій половині XX ст. Їх досліджували такі відомі вчені, як Н. Винер, К. Шеннон, У. Ешбі, А. Берг, А. Колмогоров, К. Клакхон, Дж. Трагер та ін.

Що стосується міжкультурної комунікації, то її почали вивчати у зв'язку з інтенсифікацією міжнародних відносин. Дослідження міжкультурної комунікації відносять до другої половини XX ст., коли з'явилася книга американських вчених Е. Холла і соціолінгвіста

Д. Трагера «Культура як комунікація». У Німеччині, наприклад, займаються нею з кінця 1980-х рр. Відтоді тут почали проводитися дослідження, пов'язані з проблемами акультурації, міграції іноземних робітників, взаємовідносин між іноземними і німецькими робітниками.

Для України це дуже важливе проблемне поле, бо упродовж всієї історії на її території постійно відбувалося міжкультурне (багатонаціональне) спілкування. Воно починалося не з дипломатичних взаємин, а саме з повсякденних форм людської взаємодії (торгівлі, культурних розваг, обміну товарами), тобто з намагання порозумітися і обмінятися інформацією. Це й стало генезою міжкультурної комунікації, процесу взаємовпливу культур.

Міжкультурна комунікація – поняття багатопланове, охоплює дві головні складові – «комунікацію» і «культуру». Воно стало популярним тоді, коли почали здійснювати в науці порівняльні дослідження різних культур та їх складових. Адже поняття «культура» розвивалося історично. Спочатку воно означало процеси освоєння людиною природи, виховання і навчання, але вже з другої половини XVIII ст. починає розглядатися як особливий аспект життя суспільства, який пов'язаний зі способом існування людської діяльності і такий, що характеризує відмінність людського життя від інших живих істот. З кінця XIX – першої половини XX ст. культуру почали розглядати у якості інформаційного аспекту життя суспільства, як соціально значущу інформацію, що регулює діяльність, поведінку і спілкування людей, тобто регулює міжособистісні відносини. Тому можна вважати цілком слушною думку польського соціолога А. Клосковської [1, 8-10], що поняття культура містить в собі крім широкого – антропологічне – реконструювання, селективну концепцію культури символіки. Спосіб дефініції культури, з якими стрічаємось в її теоріях міжкультурної комунікації, відходив від досить простого тлумачення культури. Наприклад, культура – це розумні правила та інструкції для виживання і успішного розвитку суспільства.

У вітчизняній літературі культура досить часто визначається у глобальному розумінні, як історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, який виражається в типах і формах організації життя і діяльності людей, у їх взаємовідносинах, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях [2, 594]. У такій інтерпретації культура являє собою суму всіх досягнень людства, світ артефактів, «другу природу», створену самою людиною (широке тлумачення). У більш вузькому визначенні під культурою розуміють сферу духовного життя людей.

В англійській мові слово культура (culture) дуже часто трактується як спосіб життя, загальні звичаї і вірування певної групи людей в історично визначений час [3, 8-10], або як звичаї, цивілізація і досягнення певної епохи або народу [4, 8].

У німецькій мові слово культура (kultur) означає сукупність створених у певному суспільстві в певну епоху характерних духовних, художніх, творчих досягнень; витонченість людської поведінки, мови тощо [5, 27]. Така подібність трактувань полягає в тому, що культура може розглядатися як загальна, універсальна для суспільства (етносу, нації) система ціннісних орієнтацій, стереотипів свідомості, поведінки, форм спілкування і організації спільної діяльності людей, яка передається від покоління до покоління.

Підсумовуючи можна сказати, що культура – це сукупність соціальних норм і цінностей, що склалися історично і притаманні конкретній суспільній системі. Вона впливає на ментальність, сприйняття, мислення, поведінку всіх членів суспільства і визначає їх належність до цього суспільства. У такій інтерпретації культура постає як цілісність, яка своїми наявними особливостями завдячує релігійним, національно-державним кордонам чи набору етнічних ознак.

Комунікація теж має багато визначень, але найчастіше її трактують як механізм, за допомогою якого забезпечується існування і розвиток людських відносин, який включає в себе всі смислові символи, засіб їх передачі у просторі і збереження в часі. Отже, комунікація – це специфічна форма взаємодії людей з передачі інформації від людини до людини, яка здійснюється за допомогою мови та інших знакових систем.

Таким чином, перелічені вище визначення культури і комунікації, на нашу думку, є найбільш функціональними з точки зору порушеної в роботі теми.

Отже, **метою цієї статті** є визначення міжкультурної комунікації як регулятора міжособистісних відносин у суспільстві. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні завдання:

- виявити чинники взаємовпливів комунікації та рівня культури спільнот (соціальних груп);

- довести, що міжкультурна комунікація є регулятором міжособистісних відносин у суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Міжкультурна комунікація – здатність здійснювати ефективну комунікативну дію в міжкультурних контекстах. На думку російських філологів Є. Верещагіна і В. Костомарова, міжкультурна комунікація –

це адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур [6, 26].

Як відомо, найчастіше міжкультурну комунікацію використовують для дослідження соціальних відносин між представниками різних національностей (зокрема на рівні мовного спілкування), але це не зовсім так. Міжкультурна комунікація – це взаємодія «культур» двох суб'єктів (акторів) або індивіда з групою (групи з групою), в результаті якої відбувається пристосування одних ціннісних орієнтацій та норм поведінки до інших, їх взаємовпливи, поглинання чи витіснення і заміна одних іншими.

Життєдіяльність і відносини людей визначаються тією чи іншою культурою, її рівнем, яка регулює широкі спектри людської ментальності та поведінки і впливає на характер сприйняття, оцінки і міжособистісних відносин. Освіта, виховання, історична пам'ять, традиції, звичаї, правила, продиктовані суспільством, мова спілкування – все це виробляє систему орієнтацій, яка допомагає кожному індивіду сприймати різні життєві ситуації і адекватно реагувати на них. Вже виходячи з цього можна стверджувати, що в жодному суспільстві не може існувати гомогенної культури, як і не може існувати гомогенної структури суспільства. У цьому і полягає складність феномена міжкультурної комунікації. Тому можна стверджувати, що міжкультурна комунікація завжди віддзеркалює «сучасну» культуру суспільства.

Міжкультурна комунікація за своєю природою явище спілкування окремих культурних груп (їх представників). Тож і потрібно її розглядати на рівні груп (малих і великих), або на рівні індивідів, як представників груп з різними культурами. Але водночас її потрібно розглядати як єдність культури і соціальності, що створюється й перетворюється у процесі людської діяльності, яка не може здійснюватися без комунікативних зв'язків.

Комунікація в малій групі, яка складається із представників різних культур, буде зрозумілою лише за умов, що її учасники здатні адаптувати свої комунікативні дії до конкретних умов іншої групи. Члени монокультурних груп, як правило, дотримуються загальних групових норм, тоді як члени багатокультурних груп діють як представники своїх культур, що суттєво впливає на характер комунікації, робить її міжкультурною. У випадку, коли міжкультурна комунікація відбувається між великими групами людей, слід виділяти етнічний і національний рівні комунікації.

Етнічний рівень міжкультурної взаємодії спостерігається між локальними етносами, етномовними, історико-етнографічними (за

спільністю духовної культури), етноконфесійними та іншими спільностями. У сучасній етнології етносом вважається історично складена на певній території сукупність людей, яка характеризується спільними особливостями культури, самосвідомістю і спільним веденням господарської діяльності. Належна їм етнічна культура відноситься до повсякденної життєдіяльності етносу і включає в себе: мову, вдачу, звичаї, норми, цінності, знання, вірування, види народного мистецтва, знаряддя праці, одяг, їжу, будівлі, засоби пересування тощо [7, 116-117]. Як і будь-яка культура, етнічна культура постає як єдність успадкування і оновлення. Оновлення культури може відбуватися ендегенним (без впливу ззовні) і екзогенним (запозиченим ззовні) способом, що є результатом міжкультурної комунікації. Тут, очевидним стає і політика держави щодо національного складу населення, адже саме вона створює умови для розвитку національного рівня міжкультурної комунікації.

Національний рівень міжкультурної комунікації можливий лише при наявності національної єдності, яка виникає як на моноетнічній, так і на поліетнічній основі через спільну господарську діяльність та державно-політичне об'єднання. Це доповнюється і формуванням відповідної культури. Національна культура являє собою сукупність традицій, норм, цінностей і правил поведінки, загальних для представників однієї нації, держави. Вона охоплює субкультури різних соціальних груп, яких може не бути в етнічній культурі. Так, цілісна культура України гетерогенна, вона включає понад 100 субкультур [5].

Крім цього, можна вивести таке поняття, як регіональна культура, а отже, регіональний рівень міжкультурної комунікації. Це особливо яскраво проглядається сьогодні на теренах Східної України. Можна провести порівняння культур, наприклад, м. Донецька і м. Маріуполя. Це дві зовсім різні культури. Вони і формують різні типи міжособистісних відносин. На ці відносини впливають рівні сприйняття реальності, рівні відчуття належності до відповідного регіону і почуття відповідальності. Отже, регіональний рівень міжкультурної комунікації можливий лише при наявності регіональної єдності, яка виникає як на моноетнічній, так і на поліетнічній основі через спільність території, звичаїв, господарської діяльності, а проявляється за умов етнонаціональних, політичних та інших загроз.

При взаємодії різних культур виразно проявляються дві тенденції: акультурація та декультурація. Взаємне засвоєння елементів культури (аккультурація) сприяє інтеграційним процесам, взаємному культурному обміну та збагаченню культур. За цих обставин посилюється національна (етнічна) самосвідомість, відбувається

закріплення національної (етнічної) специфіки. Коли ж за умов тривалої комунікації з іншою культурою відбувається втрата основної, сутнісної частини рідної культури (декультурація), виникає явище невпевненості або нестабільності. Такі явища призводять до певних соціокультурних проблем міжкультурної комунікації. Їх можна посилювати або, знову ж таки, створювати відповідні умови для «уживання».

Сама по собі міжкультурна комунікація на етнічному рівні виявляється у посиленні контактів, двомовності, збільшенні кількості змішаних міжетнічних шлюбів тощо. Але це ще не веде до установа культури спільності. Це більш природне співіснування людей, яке вимагає певних комунікативних дій, спрямованих на сприйняття один одного і створення для цього відповідних умов. Тут у першу чергу відіграють вагому роль двосторонні бажання індивідів, спрямовані назустріч одне одному. У таких випадках (напр., змішані шлюби) спостерігається перейняття культури більш активного індивіда (голови сім'ї), хоча при цьому зберігається «своя» культура, яка однак, у своєму розвитку гальмується. Це чимось нагадує «діаспору», яка відірвавшись від історичної батьківщини (втративши зв'язок), призупиняє свій національний культурний розвиток, але зберігає його на тому рівні, який закарбувався у пам'яті про рідних (батьківщину).

Як бачимо, культура етносу не тільки забезпечує його інтеграцію і стабільність як системи, вона виконує ще й етнодиференційну функцію, яка проявляється у виявленні «своїх» та «чужих». Кожний етнос розцінює існування інших етносів як зовнішнє середовище, сприймаючи його і за характером життєдіяльності, і за несхожістю культур. Ставлення до нього може викликати як зацікавленість, так і несприйнятливність. За таких обставин можуть відбуватися процеси акультурації всіх або якихось елементів культури, чи процеси декультурації, але без втрати окремішності цієї спільності (наприклад, етнічні групи Донецької обл., сьогодні до цього ще можна додати і регіональні особливості – регіональний рівень міжкультурної комунікації). У таких випадках «своя» культура втрачається не повністю. Тут формуються елементи міжетнічної культури, на основі якої відбувається спілкування різних етнічних груп. До елементів такої культури, у першу чергу відноситься мова міжетнічного спілкування як основного елемента міжкультурної комунікації. Як свідчить практика, така культура не виділяється зрілістю, яка б могла забезпечити інтенсивну взаємодію і злагоду різномірних елементів. Подібні диференційовані характеристики культури досить часто

служать поводом для ворожнечі та насилля, нерідко на цій підставі виникають непорозуміння та конфлікти. При цьому також виникають різні національно-етнічні об'єднання, напр., товариства (грецьке, російське, єврейське) тощо. Кожне таке об'єднання намагається зберегти «свою» культуру, посилити усвідомлення належності до певного етносу. Крайнім тут може стати етноцид – знищення домінуючою групою культурних традицій іншої етнічної групи. Якщо за таких умов слабша група виживає, то вона втрачає або значною мірою змінює культуру своїх пращурів, пристосовуючись до певних умов (наприклад, населення Кіпру, чи Східної України).

Беручи до уваги висловлене вище, не слід забувати і те, що суб'єктом міжкультурного спілкування виступає сама людина, яка вже є носієм певної культури. Кожна людина входить до складу тієї чи іншої суспільної групи, яка теж у свою чергу володіє певною культурою, що впливає на її поведінку. Поведінка людини визначається системою суспільних відносин і культурою, до яких вона включена, але кожний учасник міжкультурної комунікації володіє своєю власною системою правил, які впливають на його поведінку. Ці правила обумовлені його соціокультурною належністю, до якої потрібно віднести не тільки національну (етнічну) культуру, але і культуру всіх груп, у які включений той чи інший індивід, його освіту, виховання, стать, професію, сімейний стан, самосвідомість, рівень суспільної свідомості тощо. Сюди ж потрібно віднести його матеріальну і духовну культуру, соціальну роль та соціальний статус. Не можна не враховувати і «стимул» засвоєння певної культури. Людина пристосовується (адаптується) заради чогось (когось), орієнтуючись на збереження певної своєї свободи, самозбереження, чи отримання користі. Це також регулює взаємовідносини людей у міжетнічному спілкуванні (викликає злагоду чи невдоволення). Отже, можна сказати, що міжкультурна комунікація – це стан сучасного суспільства, в якому складна структура соціального і культурного простору втілена у символічних формах і образах, які здатна сприймати і розуміти суспільна й індивідуальна свідомість різних національних спільнот та етнічних груп. Саме це і створює такі образи соціального світу, які водночас є і змістом, і об'єктом взаємодії соціальних суб'єктів комунікації.

На міжкультурну комунікацію впливає і рівень розвитку культури в цілому: матеріальної, політичної, економічної, науково-технічної тощо (наприклад, традиційне, індустріальне чи постіндустріальне суспільство).

Досліджуючи сьогоdnішній стан суспільства, його культуру, можна стверджувати, що міжкультурна комунікація в сучасній Україні знаходиться на новому етапі свого розвитку. Сучасне поле міжкультурної комунікації поширюється не тільки на соціальний, але і на природний світ. Це викликано перш за все появою нових технологій, що спричинили технологічні зміни у суспільних відносинах. Виникнення людської мови («перша комунікативна революція») стало поштовхом до розвитку міжкультурної комунікації. Після неї відбулося ще три: виникнення писемності, винахід друкарського верстата, розвиток електронних мас-медіа. Можна сказати, що друга революція перетворила усну мову на письмові символи передачі інформації, третя – трансформувала їх у друковані, а четверта – в електронно-комп'ютерні. Тому не можна відкидати технічні науки. За їх допомогою відбувалася певна еволюція комунікативних можливостей людини. Розвиток технічних засобів повністю змінив характер міжкультурної комунікації, зробивши можливою миттєву передачу інформації у досить великому обсязі на необмежену відстань. Науково-технічний підхід змінив погляди вчених і на міжкультурну комунікацію. Людина входить у комунікативні зв'язки за допомогою телефону, телеграфу, телефаксу, комп'ютера, і не тільки як одержувач інформації, але і як її передавач. Тобто технічна революція у системі зв'язку відкрила нову еру для міжкультурної комунікації як феномена сучасної культури.

Розглядаючи міжкультурну комунікацію на сучасному етапі, слід сказати, що сьогодні виявлений новий концептуальний підхід до комунікації, її структури, предмету, функцій. Тут можна виділити декілька конкретно-наукових підходів: по-перше, це різні підходи технократичного і інтеракційного характеру; по-друге, в межах інтеракціонізму вчені розділились у вирішенні питання про те, як пояснити комунікацію: посиленнями на індивідуально усвідомлену діяльність чи як похідну від соціальної структури. Дебати у таких термінах займають одне з центральних місць у сучасній соціології, психології, культурології. В рамках цих наук склались основні теоретико-методологічні підходи до комунікації і робились спроби примирити об'єктивну структуру і суб'єктивну волю.

У зв'язку з цим в соціології і соціальній психології виник науковий напрям – символічний інтеракціонізм. Біля його витоків стояв американський філософ, соціолог і соціальний психолог Д. Мід. Для символічного інтеракціонізму комунікація – не просто реакція, а суб'єктивне усвідомлення і спрямованість на інших. Взаємодії між людьми розглядаються як безперервний діалог, в процесі якого вони

спостерігають, усвідомлюють наміри один одного і реагують на них. Таким чином, ці реакції, на думку Міда, мають не автоматичний, а усвідомлений характер символічних дій; явища, яким надається певне значення, стають символами.

Від символічного інтеракціонізму успадковується етнометодологія – теоретичний підхід, ініційований американським соціологом Г. Гарфінкелем. Етнометодологія – це теоретичний і методологічний напрям в американській соціології, який перетворює методи етнографії і соціальної антропології в загальну методологію всіх соціальних наук. Її предметом є процедури інтерпретації, приховані, неусвідомлені, нерелексивні механізми соціальної комунікації між людьми. Етнометодологія розуміє мову більш широко, включає до неї не тільки вербальну мову, але і мову жестів, виражальних рухів, ритуал і навіть мовчання.

Деякі дослідники на противагу етнометодології підкреслюють драматургічну складову інтеракції. На думку американського соціолога Й. Гоффмана, люди самі створюють ситуації спілкування, які являють собою певний ритуал, дійство, спектакль, де кожний виконує відповідну роль. Цей підхід отримав певну критику за позбавлення «акторів» індивідуальних якостей. На зміну йому прийшов інтеракціоністський культурологічний підхід до вивчення комунікації, предметом особливої уваги якого стають символічні дії або ритуали, які члени спільнот регулярно або деколи здійснюють.

Висновки цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Виходячи із перелічених напрямів дослідження міжкультурної комунікації як феномена культури, можна сказати, що кожна із наведених вище концепцій і теорій займає власне місце у системному підході до дослідження запропонованої проблеми. Неможливо створити теорію комунікації шляхом простого додавання, механічного поєднання численних теорій і концепцій, оскільки життєдіяльність і стосунки між людьми визначаються наявними в тій чи іншій культурі нормами і цінностями, які регулюють найрізноманітніші аспекти людського мислення та поведінки і впливають на характер сприйняття, оцінки і міжособистісних стосунків. Освіта, виховання, історична пам'ять, традиції, звички, правила, продиктовані суспільством, і мова спілкування виробляють систему орієнтацій, яка дозволяє своєрідно справлятися з різноманітними життєвими ситуаціями і проблемами, що є міжкультурною комунікацією, адже міжкультурна комунікація – це феномен сучасної культури, важлива складова культури того історичного часу, за якого відбувається ця комунікація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Komunikacja międzykulturowa: zbliżenia i impresje / [pod red. Aliny Kapciak, Leszka Korporowicza i Andrzeja Tyszk]. – Warszawa : Instytut Kultury, 1995. – 200 p.
2. Большая Советская энциклопедия / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – 3-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1973. – Т. 13. – 608 с.
3. Cambridge International Dictionary of English – Cambridge Univ. Press, 1995. – XVIII, 1792 p.
4. The Concise Oxford Dicionary.– Oxford Univ. Press, 1966. – XX, 725 p.
5. Duden Deutsches Universalwörterbuch // 2. Autl. Mannheim. Wien. Zurich : Dudenverlag, 1989. – 978 p.
6. *Верецагин Е. М.* Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / *Е. М. Верецагин, В. Г. Костомаров.* – М. : Русский язык, 1990. – 246 с.
7. Малий етнополітологічний словник / [ред. кол. О. В. Антонюк, В. І. Волобуєв, М. Ф. Головатий та ін.] – К. : МАУП, 2005. – 288 с.
8. *Свтух В. Б.* Проблемы этнонационального розвитку: український і світовий контексти. – К. : Стилос, 2001. – 204 с.

Слюцинский Б. Межкультурная коммуникация как регулятор межличностных отношений общества.

В статье исследуется межкультурная коммуникация как таковая, что регулирует широкие спектры человеческой ментальности и поведения и влияет на характер восприятия, оценки и межличностных отношений, то есть формирует человека и человеческие отношения. Автор доказывает, что межкультурная коммуникация происходит не только между представителями разных этносов и национальностей, но и постоянно между разными людьми и социальными группами, ведь человек является носителем культуры.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, культура, этнос, национальность, субкультура, аккультурация, декультурация.

Slyuschynskyy B. Intercultural communication as a regulator of interpersonal relationships in society.

The paper examines intercultural communication as one that regulates a wide spectrum of human mentality and behavior and affect the nature of perception, assessment and interpersonal relationships, that creates man and human relations. The author argues that intercultural communication is not only between different ethnic groups and nationalities, but always among different people and social groups, cause a person is a carrier of culture.

Keywords: intercultural communication, culture, ethnicity, nationality, subculture, acculturation, dekultratsiya.